

תוכן עניינים

1. מבוא..... 3
2. הרקע ההיסטורי של התפתחות עולם העבודה..... 4-7
3. המאפיינים הבולטים של עולם העבודה החדש..... 7-11
4. האם דיני העובדה בישראל תואמים את עולם העבודה החדש בכל הנוגע לשאלת הגדרת יחסי עובד-מעביד..... 12-21
5. סוגיית הגדרת יחסי עובד-מעביד במשפט העבודה בארה"ב..... 21-23
6. סיכום..... 23

1. מבוא

בעשורים האחרונים שהתרחשו שינויים דרמטיים הן בכלכלה כלל עולמית והן בכלכלה ישראלית, וכחלק מהליך הרחב היקף והגלובלי השינויים שהתרחשו בשוק העבודה. בין שינויים האלה ניתן להצביע על חלק דוגמאות בולטות כגון: התפתחות של טכנולוגיות חדשות המאפשרות עבודה מרחוק, התרחבות השימוש בתוצרת תעסוקה "בלתי שגרתיים" (העסקה דרך חברות כוח אדם, העסקה באמצעות חוזים מיוחדים, העסקת משתתפים חופשיים ועוד), עליית איכות החיים והתארכות תחולת החיים וכתוצאה מכך שינויים דרסטיים בנורמות חברתיות וציפיות העובדים לרמת הפרנסה ואיזון הראוי בין עבודה ופנאי.

תופעת הגלובליזציה השפיעה על אופיו של שוק העבודה המסורתי, והדבר באה לידי ביטוי בשינויים בטווחי העסקת עובדים, תנאים סוציאליים, הביטחון התעסוקתי, הביטחון התעסוקתי, המרחב התעסוקתי, משך העסקה, גמישות תעסוקתית, סביבת עבודה דינאמית ועוד.

בתנאים המשתנים האלה של שוק העבודה עולה שאלה חשובה מאוד של הגדרת יחסי עובד-מעביד, שכן נוצרו צורות העסקה שונות רבות, אשר הביאו לשחיקת גבולות ברורות בין יחסי עבודה, לבין דרכים אחרות של ביצוע עבודה תמורת תשלום.

בהתאם לפסיקת בית הדין הארצי לעבודה, הגדרתו של אדם כ"עובד", הוא דבר הקרוב לסטאטוס, ומעמד זה אינו נקבע על פי התיאור שניתן לו על ידי הצדדים, אלא על סמך נסיבות מקרה ספציפי. לשם הכרעה בשאלה יש לבחון את מהות היחסים שנוצרו הלכה למעשה, והכל תלוי במכלול הסממנים ועובדות המקרה הספציפי.

לפיכך, לצורך הכרעה בשאלה האם במקרה ספציפי אכן מדובר ביחסי עובד-מעביד פותחו בפסיקה מבחנים מיוחדים, כגון מבחן ההשתלבות, מבחן הפיקוח והשליטה, מבחן הקשר האישי ומבחנים נוספים. מבחנים אלה פתחו במהלך שנים רבות ולפני שנים רבות נועדו לשמש להבחנה ברורה בין יחסי עובד-מעביד לבין צורות העסקה אחרות.

מטרתה של עבודה זו הינה לתאר את השינויים הדרסטיים שהתרחשו בעולם העבודה בעשורים האחרונים ולהצביע על השפעתם של השינויים האלה על נושא הגדרת יחסי עובד-מעביד, ולאחר להתמקד בשאלה חשובה מאוד – האם ניתן היום, לאור אותם השינויים בעולם העבודה, להסתפק במבחנים הקיימים לצורך הגדרת יחסי עובד-מעביד, או שמא הגיע הזמן לרוויזיה ופיתוח מבחנים חדשים.

2. הרקע ההיסטורי של התפתחות עולם העבודה

במסמך של מינהל חברה וכלכלה במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (משרד הכלכלה היום) שכותרתו "שינוי חוקי המשחק בעולם העבודה"¹ מתוארת המהפכה שהביאה הכלכלה החופשית לשוק העבודה. כפי שצוין בסקירה זו, הגדרת פעילות אנושית כ"עבודה" היא יחסית ומשתנה מחברה לחברה ומתקופה לתקופה. במהלך ההיסטוריה האנושית התרחשו שינויים המשמעותיים ביותר בכל הנוגע להגדרה חברתית ותרבותית של העבודה. לפיכך, מציעים החוקרים של היום לחלק את ההיסטוריה של עולם העבודה לשלושה חלקים: (1) עולם העבודה המסורתי; (2) עולם העבודה התעשייתי; (3) עולם העבודה הדיגיטאלי².

עולם העבודה המסורתי

ברוב התרבויות העתיקות והטרום בתור "עבודה" נחשב מאמץ פיזי ניכר אשר נכפה על מרבית האוכלוסייה לרוב במסגרות שונות של עבודות אך גם תמורת שכר, כאשר לעובדים כמעט ולא נותר זמן מנוי מחוץ לשעות העבודה. גם ביוון וגם באימפריה הרומית שררו משטרים שהתבססו על כך שמרבית האוכלוסייה השתייכה לעבדים אשר סיפקו למעמד העליון את המוצרים והשירותים הנדרשים. בתקופה זו, המעמד השליט עסק בפעילות פוליטית ורוחנית, בספרות ואומנויות, כאשר פעילויות אלה לא נחשבו ל"עבודה".

בתקופת הרנסנס באירופה של מאה ה-15 וה-16, כאשר החלו להתפתח מדע, טכנולוגיה, תרבות ואומנות, נוצרו גישות חדשות למושג העבודה. כך הגישות ההומניסטיות ועמדת ערך האדם מעל הכל הגדירו את העבודה כדבר שראוי לשחרור, אמנציפציה וחופש, כגורם מרכזי ליצירתיות ולביטוי רוח האדם³.

עולם העבודה התעשייתי

בעקבות המהפכה התעשייתית הראשונה, החל מסוף מאה ה-18 ואילך, התרחשו שינויים רחבי היקף בנוהגי הייצור והמסחר אשר מחד גיסא התבססו על אינדיווידואליזם, תועלתנות אישית ותחרות, אך מאידך היו נשענים על מוסר עבודה פרוטסטנטי אשר קידם רעיונות של עבודה קשה, הצלחה חומרנית ועושר העולם הזה. בכך, מוסר העבודה הפרוטסטנטי הביא לשינוי ערכים בכל הקשום למשמעותה ולמקומה של העבודה בחיי האדם – באופן הדרגתי הופכת העבודה לאורח חיים רצוי ומוסרי בפני עצמו.

השינויים החלו בהיקף רחב באנגליה, בעקבות המפכה החקלאית שהתחוללה בתחילת המאה ה-18, משם עברו לארה"ב ומספר מדינות נוספות באירופה, ועד סוף מאה ה-19 התפשטו, במידה כזו או אחרת לרוב מדינות העולם.

השווקים של אנגליה החלו להשתנות מכלכלה המבוססת על ייצור החקלאי לצריכה פנימית לכלכלה שמבוססת על ייצור זעיר וסחר בינלאומי. הביקוש לתוצרת חקלאית מחוץ לאנגליה (במיוחד למוצרי

¹ נירית אייכנר, שינוי חוקי המשחק בעולם העבודה – סקירת ספרות. ירושלים: מנהל מחקר וכלכלה, משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (2009). <https://employment.molsa.gov.il/Research/Documents/X9010.pdf>

² שם, בעמ' 5.

³ שם, בעמ' 5-6.